

285

۵۰۰

۱

۲۸۸

۵۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.ketab.ir

مقدمه و بررسی سیر تحول آموزش و پرورش
از آغاز مشروطه تا ۱۳۲۰

فریده رحمتی

سرشناسه	رحمتی، فریده، ۱۳۳۶ -
عنوان و نام پدیدآور	نقد و بررسی سیر تحول آموزش و پرورش از آغاز مشروطه تا ۱۳۲۰ / مولف فریده رحمتی.
مشخصات نشر	قم: انتشارات دارالفکر، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	۲۸۸ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۲۷۰-۲۶۳-۰۰
وضعیت فهرست نویسی	فیپا
موضوع	آموزش و پرورش -- ایران -- تاریخ -- قرن ۱۳ ق. - ۱۴
موضوع	History -- Iran -- Education -- ۱۹th century - ۲۰th century
موضوع	ایران -- تاریخ -- پهلوی، ۱۳۰۴ - ۱۳۲۰
موضوع	History -- Pahlavi -- Iran, ۱۹۲۵ - ۱۹۴۱
موضوع	ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳ - ۱۲۵۰ ق.
موضوع	History -- Qajars -- Iran, ۱۷۷۹ - ۱۸۳۴
رده بندی کنگره	۷۱۳۹۷/۳ LA۱۳۵۱
رده بندی دیویی	۳۷۰/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۵۵۷۶۲۵۹

انتشارات دارالفکر
تاسیس ۱۳۳۶

مؤسس: مرحوم حضرت حجة الاسلام والمسلمین
آقاسی حاج سید عبدالحمید مولانا (ره)

نقد و بررسی سیر تحول آموزش و پرورش از آغاز مشروطه تا ۱۳۲۰

مولف: فریده رحمتی

ناشر: انتشارات دارالفکر

چاپخانه: مجتمع چاپ و صحافی مولانا - قم

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۸

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۴۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۷۰-۲۶۳-۰۰ ISBN 978-600-270-263-0

دفتر مرکزی: قم خیابان معلم، مجتمع ناشران پلاک ۳۶

تلفن: ۳۷۷۴۳۵۴۴-۳۷۷۳۳۶۴۵ فاکس: ۳۷۷۳۸۸۱۴

دفتر تهران: خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری،

روبه روی اداره پست، پلاک ۱۲۴ واحدیک تلفن: ۶۶۴۰۸۹۲۷ - ۶۶۴۰۹۳۵۲

.... فهرست مطالب

مقدمه ۱

فصل اول: زمینه های تاریخی

بخش ۱ ۵

سیمای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ایران (قبل از مشروطه) ۵

نگاهی فشرده به شرایط و شالوده های شکل گیری اصلاحات ۹

آغازگران تحوّل فرهنگی در ایران بعد از مشروطه، دولت مردان اصلاح طلب ۱۲

میرزا بزرگ، عیسی فراهانی، بانی خیالات قری خواهی ۱۳

«عبّاس میرزا» ۱۶

امیرکبیر ۱۹

سید جمال الدّین اسدآبادی ۲۲

میرزا ملکم خان (ناظم الدوله) ۲۳

میرزا حسین خان سپهسالار ۲۶

بخش ۲ ۳۲

جایگاه تعلیم و تربیت در ایران (قبل از مشروطه) ۳۲

نظام آموزش سنتی در مکتب خانه ها ۳۳

آموزش مکتب خانه ای، نقل از خاطرات عبدالله مستوفی ۳۴

مکتب خانه ها و برنامه های آموزشی ۳۹

بخش ۳..... ۴۱

تأثیر فرهنگ غرب در تحوّل عصر قاجار ۴۱

جنگ های ایران و روس و بیداری دولت مردان دارالسلطنه تبریز ۴۲

تقویت قشون ۴۳

قشون و اقتدار نظامی، اساس ترقّی ۴۶

اعزام محصّل به فرنگ برای فراگیری علوم جدید نخستین محصّلین اعزامی به فرنگ

در زمان عبّاس میرزا ۵۰

درمیان محصّلین اعزامی زمان عبّاس میرزا ۵۱

تشویق صنایع و تلاش برای استقلال اقتصادی ۵۱

ادامه ی اعزام محصّلین به فرنگ در زمان حکومت ناصرالدّین شاه و مظفرالدّین شاه .. ۵۲

شروع دارالفنون ۵۵

افتتاح دارالفنون ۵۸

تأثیرات دارالفنون ۶۰

فصل دوم: تعلیم و تربیت در دوره ی ناصری و مظفری

بخش ۱..... ۶۵

پیش زمینه های تعلیم و تربیت در دوران ناصری و مظفری ۶۵

مدارس فرنگی و میسیونری این دوره ۶۶

مدارس اولیه ۶۷

سازمان و برنامه یکی از مدارس ملّی ۷۰

تأسیس وزارت علوم ۷۰

بخش ۲..... ۷۲

وضع مدارس در آغاز جنبش مشروطیت ۷۲

از تأسیس مکاتب ملّیه تا شورای عالی معارف، شالوده ی تثبیت مدارس کشور در

عصر مظفری ۷۳

صدارت مستعجل امین الدوله در عصر مظفری (۱۲۶۰-۱۳۲۲ ق. ۱۲۲۲-۱۲۸۳. ش) ۷۵

نقش میرزا علی خان امین الدوله در ایجاد مدارس جدید و اصلاح نظام آموزشی،	
انتشار کتب و روزنامه‌ها	۷۶
نگاهی فشرده به تلاش‌های رشدیه در عصر ناصری	۸۱
رشدیه و مدارس جدید (۱۲۷۶-۱۳۶۳ ق.) (۱۲۳۹-۱۳۲۳ ش.)	۸۲
حاج میرزا یحیی دولت‌آبادی	۸۹
بخش ۳	۹۲
تأسیس انجمن معارف (۱۲۷۷ ش.) و ایجاد مدارس جدید دولتی:	۹۲
تأسیس شورای عالی معارف توسط امین السلطان (۱۲۸۰ ش.)	۹۵
سیاست اعزام دانشجویان به فرنگ در عصر مشروطه	۹۷
تجدید اعزام دانشجویان به خارج	۹۸
تصویب قانون اساسی معارف در مجلس دوم (در حکومت محمدعلی شاه) ...	۹۹
تصویب قانون شورای عالی معارف و تدوین نظام‌نامه‌ی داخلی شورا	۱۰۲
خاطرات احتشام السلطه، درباره‌ی انجمن معارف، تشکیل مدارس ملی، کتابخانه،	
روزنامه‌ی روزانه	۱۰۲
تشکیل کلاس‌های اکابر	۱۰۳
بخش ۴	۱۰۵
ظهور روشنفکران جدید و آموزش جامعه به وسیله‌ی آثار و اندیشه‌های آنان	۱۰۵
روزنامه‌ها (انتشار اولین روزنامه و... اولین روزنامه ملی)	۱۰۸
فرآیند توسعه‌ی معارف در نهادهای مدنی پس از مشروطه	۱۱۲
اقدامات فرهنگی و آموزشی انجمن‌های ایالتی و ولایتی	۱۱۵
فعالیت‌های فرهنگی انجمن‌های ملی در عصر مشروطه	۱۱۷
مدارس عالی و تخصصی و ادامه‌ی آن تا کودتای ۱۲۹۹	۱۱۸
توسعه‌ی مدارس نسوان	۱۲۷
اوضاع سیاسی ایران بعد از مشروطه تا آخر حکومت احمدشاه تحولات ایران از	
۱۲۷۹ ش به بعد دو جنبه‌ی آشکار داشت:	۱۳۳

فصل سوم: تحوّل آموزش و پرورش همزمان با کودتای ۱۲۹۹ تا ۱۳۲۰

بخش ۱.....	۱۳۹
اوضاع ایران همزمان با کودتای ۱۲۹۹.....	۱۳۹
فضای بعد از جنگ جهانی اول ایران.....	۱۴۱
رضاخان و کودتا.....	۱۴۳
جمهوری خواهی رضاخان.....	۱۴۵
تحوّلات سیاسی دخیل در به سلطنت رسیدن رضاشاه.....	۱۴۷
حکومت رضاشاه و فرهنگ.....	۱۴۹
بخش ۲.....	۱۵۷
فرهنگ موسس جامعه.....	۱۵۷
رضاشاه و فرهنگ دینی.....	۱۵۹
رضاشاه و باستان گرایی.....	۱۷۳
رضاشاه و فرهنگ غربی.....	۱۸۵
رضاشاه و سفر به ترکیه.....	۱۹۹
بخش ۳.....	۲۰۲
توجه رضاشاه به فرهنگ.....	۲۰۲
مطبوعات و جراید.....	۲۰۷
سیاست های اعزام دانشجوی به خارج در زمان رضاشاه.....	۲۰۸
تعلیمات اجباری.....	۲۱۱
سَنّ دانش آموزان.....	۲۱۲
استخدام معلّم در ایران.....	۲۱۲
دارالمعلّمین عالی و سپس دانش سرای عالی.....	۲۱۳
کتب درسی.....	۲۱۴
اتّحاد شکل لباس و کلاه.....	۲۱۴
تربیت معلّم.....	۲۱۵

۲۱۶	انجمن ملی تربیت بدنی و دانش سرای تربیت بدنی
۲۱۷	تقلید دوره‌ی متوسطه از فرانسه
۲۱۸	ارتباط بین خانه و مدرسه
۲۱۸	تعلیم و تربیت توأم
۲۱۸	آموزش بزرگ سالان، تعلیمات اکابر
۲۱۹	عشایر و سیاست فرهنگی نظام
۲۲۱	برگزاری جشن هزاره‌ی فردوسی (مهر ۱۳۱۳ ش)
۲۲۳	تأسیس دانشگاه تهران (از قانون تأسیس تا افتتاح شورای دانشگاه)
۲۲۸	تأسیس فرهنگستان
۲۲۹	وزارت فرهنگ
۲۳۰	کلاه شاپو و ظهور مآذمات کشف حجاب
۲۳۲	سازمان پرورش افکار
۲۳۴	آموزش و پرورش از شهریور ۱۳۱۲ تا ۱۳۱۶ ش
۲۳۸	بخش ۴
۲۳۸	نقش و جایگاه برخی از سیاست‌مداران عصر رضاشاه در مسائل فرهنگی
۲۴۱	نیم‌نگاهی به تغییر سیاست انگلیسی‌ها در ایران
۲۴۳	گام اول برکشیدن سیدضیا و سرهنگ رضاخان
۲۴۴	مشاوران برجسته‌ی رضاشاه
۲۴۶	محمّدعلی فروغی (ذکاءالملک)
۲۵۳	عبدالحسین تیمورتاش
۲۵۸	مخبر السلطنه (مهدی قلی خان هدایت)
۲۶۳	عیسی صدیق اعلم
۲۶۷	فهرست منابع

مقدمه

بدون آگاهی از رویدادهای آموزش و پرورش دیروز، شناخت ویژگی‌های نظام آموزشی امروز و مسائل مربوط به آن ممکن نیست. با بررسی پیشینه‌ی فرآیند تعلیم و تربیت کشورمان می‌توانیم رویدادهای تربیتی و مسائل کنونی آموزش و پرورش کشور، آن را به گونه‌ای عینی و علمی و دور از پیش‌داوری‌ها نقد و بررسی کنیم. به عقیده‌ی نگارنده، ملت ما یکی از مراحل حساس و مهم حیات ملی خود را در توجّه به ضرورت توسعه‌ی آموزش و پرورش می‌گذراند، بدیهی است به موازات بسط و توسعه‌ی نهادهای تربیتی باید توجّه را به سیر تحوّل آموزش و پرورش معاصر کشورمان معطوف کنیم و ضرورت این امر را با مثالی می‌توان روشن‌تر کرد:

چگونه می‌توان ساختار تربیت معلم را متحوّل کرد؟ بدون آنکه دانسته شود در گذشته در زمینه‌ی گزینش معلّم، تربیت و مهیاسازی و استخدام آنان چه تدابیر و اقداماتی به عمل آمده و چه نتایجی را به بار آورده است و آگاهی از سوابق فعالیت‌های فرهنگی هم قسمتی از تاریخ آموزش و پرورش است و اطلاع از کوشش نسل‌های گذشته در استقرار سازمان‌های عمومی آموزشی، تدوین قوانین و نشر عقاید و آرای تربیتی برای نیل به آرمان‌های جامعه ضروری است.

در این پژوهش برآنیم که پس از شناسایی نظام آموزش و پرورش سنتی ایران قبل از مشروطه، به موانع اجتماعی- فرهنگی نظام آموزشی در اندیشه‌ی سران مشروطه بپردازیم و در نهایت ببینیم که آیا مشروطه توانست نظام آموزشی را از حالت پیشین به حالت جدید دریاورد یا خیر؟

برای پاسخ به این سوال روش تحقیق تاریخی را برمی‌گزینیم و پس از شناسایی نظام آموزشی در ایران، برنامه و مواد آموزشی، علل اعزام محصل به خارج و ... ریشه‌یابی می‌شود و سپس مدارس جدید پیش از مشروطه و پیامدهای آن پس از مشروطه مورد بررسی قرار گیرد و هم‌چنین جایگاه آموزش در اندیشه پیشروان مشروطیت مثل طرفداران اصلاح و تغییر الفبا، رشديه و یحیی دولت‌آبادی و گام‌هایی که برای ایجاد مدارس به سبک جدید و توسعه‌ی معارف برداشته شد، مورد توجّه قرار می‌گیرد.

و سرانجام نحوه ی عملکرد و اجرای برنامه های آموزشی و سازمان های اداری در دوره ی پهلوی اوّل تا ۱۳۲۰ ش که بخش عمده و اساسی این پژوهش را تشکیل می دهد، مثل تغییر ساختار آموزشی اداری - تأسیس نهادهای آموزش عالی، تربیت معلّم، مدارس عشایری، تدوین کتب درسی، مدارس عالی و تخصصی و دانشگاه و ... از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰ ش، مورد بررسی قرار گرفته است.

تردیدی نیست که این پژوهش چندین بار ویرایش علمی و ادبی شده عاری از کاستی و خطا نیست. امید است با توجه به موضوع کتاب، برای دانشجویان و پژوهشگران علاقه مند فتح بابی گشوده شود و موجبات پیشرفت و تعالی علمی و فرهنگی کشورمان را فراهم آورند.

فریده رحمتی

۱۳۹۷